

Ku jedności kościelnej
Studia nad Ignacym Antiocheńskim
w 1900. rocznicę śmierci

UNIVERSITY OF OPOLE * FACULTY OF THEOLOGY
THEOLOGICAL COLLECTION OF OPOLE

178

Norbert Widok

Towards Ecclesial Unity
Studies on Ignatius of Antioch
on the 1900th Anniversary of his Death

OPOLE 2021

UNIwersytet Opolski * Wydział Teologiczny
Opolska Biblioteka Teologiczna

178

ks. Norbert Widok

Ku jedności kościelnej
Studia nad Ignacym Antiocheńskim
w 1900. rocznicę śmierci

OPOLE 2021

© Copyright by Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego
Opole 2021

Recenzenci: ks. prof. dr hab. Leszek Misiarczyk (UKSW Warszawa)
ks. dr hab. Piotr Szczur, prof. KUL (KUL Lublin)

ISBN 978-83-65860-97-2

Korekta: Józef Chudalla

Projekt okładki: Wojciech Lippa

Skład komputerowy i redakcja techniczna: Jerzy Bosowski

Na okładce: *Dobry Pasterz*, ok. 300 r., Muzea Watykańskie, Rzym

Adres: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego UO
ul. kard. B. Kominka 1a, PL 45-032 Opole
tel. (+48) 77 44 11 502; e-mail: rwwt@uni.opole.pl

Druk: Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża
ul. Katedralna 8a, PL 45-007 Opole
tel. (+48) 77 453 94 93; www.wydawnictwo.opole.pl

Dignum laude virum Musa vetat mori
(Horacy, *Carmina* IV 8, 28)

Profesorowi Waldemarowi Ceranowi
w duchu wdzięczności

Wykaz skrótów

ACr	„Analecta Cracoviensia”, Kraków 1969–
Aev	„Aevum”, Milano 1927–
AK	„Ateneum Kapłańskie”, Włocławek 1909–
AThR	„Anglican Theological Review”, Evanston 1918–
AUSS	„Andrews University Seminary Studies”, Berrien Springs 1963–
BFChTh	<i>Beiträge zur Förderung christlicher Theologie</i> , Gütersloh 1897–
BiR	„Biblical Research”, Amsterdam 1956–
BLE	„Bulletin de Littérature Ecclésiastique”, Toulouse 1899–
BOK	<i>Biblioteka Ojców Kościoła</i> , Kraków 1992–
ComE	„Communio”. <i>Commentarii internationales de ecclesia et theologia</i> , Sevilla 1968–
ConcGB	„Concilium”, London 1965–1974.
CTh	„Collectanea Theologica”, Lwów 1931–1939, Warszawa 1949–
DTh	„Divus Thomas”, Wien 1914–1953.
ED	„Euntes docete”, Roma 1948–
EK	<i>Encyklopedia katolicka</i> , Lublin 1973–
EThL	„Ephemerides Theologicae Lovanienses”, Louvain 1924–
EvTh	„Evangelische Theologie”, München 1943–1938, nowa seria 1946–
ExT	„The Expository Times”, Edinburgh 1889–
FeH	„Fides et Historia”, Waco 1968–
FZPhTh	„Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie”, Freiburg 1954–
GOThR	„The Greek Orthodox Theological Review”, Brookline (Mass.) 1954–
HThR	„The Harvard Theological Review”, Cambridge (Mass.) 1908–
HThS	„Harvard Theological Studies”, Cambridge (Mass.) 1916–
JEH	„The Journal of Ecclesiastical History”, London 1950–

- JETS „The Journal of the Evangelical Theological Society” (1958–1968 „Bulletin of the Evangelical Theological Society”), Louisville 1969–
- JThCh „The Journal of Theology and the Church”, New York 1965–
- JThS „The Journal of Theological Studies”, London 1899–1949, nowa seria 1950–
- JThS „The Journal of Theological Studies”, London 1899–1949, New Series 1950–
- LXX *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*, A. RAHLFS (wyd.), t. 1–2, Stuttgart 1952
- Nomos „Nomos”. Kwartalnik Religioznawczy, Kraków 1992–
- OBT *Opolska Biblioteka Teologiczna*, Opole 1994–
- OŻ *Ojcowie Żywi*, Kraków 1978–
- PdV „Parole di vita”. Rivista bimestrale dell’Associazione Biblica Italiana, Brescia 1955–
- PhSRJ „Philosophy: Scientific Research Journal”, Sevastopol
- POK *Pisma Ojców Kościoła*, Poznań 1924–
- PSP *Pisma starochrześcijańskich pisarzy*, Warszawa 1969–
- RBL „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, Kraków 1948–
- RchSR „Recherches de science religieuse”, Paris 1910–
- RevSR „Revue des Sciences Religieuses”, Paris 1921–
- RGG *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, t. 1–6, Tübingen 1957–1962.
- RHPR „Revue d’histoire et de philosophie religieuses”, Strasbourg 1921–1955, Paris 1956–
- RStR „Religious Studies Review”, Houston 1975–
- RTK „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” (od 1991/1992 „Roczniki Teologiczne”), Lublin 1949–
- RTL „Revue théologique de Louvain”, Louvain 1970–
- Sal „Salesianum”, Torino 1939–
- SCh *Sources Chrétiennes*, H. DE LUBAC, J. DANÉLOU I IN. (wyd.), Paris 1941–
- SecCen „The Second Century”. A Journal of Early Christian Studies, Abilene 1985–1992.
- SKK „Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie”, Koszalin 1992–
- StBob „Studia Bobolanum”, Warszawa 1990–
- SThV „Studia Theologica Varsaviensia”, Warszawa 1963–
- StPatr „Studia Patristica”, Oxford 1955–1985, Leuven 1989–

Str	„Stromata”, San Miguel 1965–
ThG	„Theologie und Glaube”, Paderborn 1909–
ThQ	„Theologische Quartalschrift”, Tübingen, Stuttgart 1819–
TThZ	„Trierer theologische Zeitschrift”, Trier 1947–
TZTh	„Tübinger Zeitschrift für Theologie”, Tübingen 1828–1840.
VigCh	„Vigiliae christianae”. A Review of Early Christian Life and Language, Amsterdam 1947–1981, Leiden 1982–
VoxP	„Vox Patrum”, Lublin 1981–
ZACH	„Zeitschrift für Antikes Christentum”, Berlin – New York 1997–
ZKTh	„Zeitschrift für katholische Theologie”, Innsbruck – Wien 1877–
ZNW	„Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche”, Giessen 1900–1942, 1949, Berlin 1950–1970, Berlin – New York 1971–
ZThK	„Zeitschrift für Theologie und Kirche”, Freiburg im Br. 1891–1899, Tübingen 1900–1917, 1920–1938, 1950–
ŻMT	<i>Źródła Myśli Teologicznej</i> , Kraków 1996–

Wprowadzenie

Od pewnego czasu towarzyszyła mi myśl, aby w jednym tomie zebrać owoce badań naukowych opublikowanych w różnych wydawnictwach na przestrzeni minionych lat, a odnoszących się do jednego obszaru badawczego. Swoistej zachęty i odwagi dodała mi publikacja wydana przez nestora polskich patrologów, ks. prof. Marka Starowieyskiego, pt. *Z historii wczesnego chrześcijaństwa. Biblia, męczennicy, poganie i inni* (Kraków 2015), stanowiąca zbiór artykułów pochodzących z dosyć długiego okresu jego naukowej działalności. W *Przedmowie* do niej została zamieszczona argumentacja podjętej przez ks. Profesora inicjatywy, będąca swego rodzaju zaprezentowaniem metodologii dla tego typu wysiłku i sensowności tworzenia autoreprintów.

Oddana do rąk Czytelników monografia, zatytułowana *Ku jedności kościelnej. Studia nad Ignacym Antiocheńskim w 1900. rocznicę śmierci*, odnosi się do wyraźnie zaznaczonego pola badawczego. Na przestrzeni bowiem ponad dwudziestu lat zawartość treściowa listów Ignacego, trzeciego biskupa Antiochii, stała się przedmiotem moich pogłębionych studiów naukowych. Ignacy należał do ważnych świadków tradycji apostołskiej w tej liczącej się w ówczesnym świecie metropolii Wschodu. Jego listy, pisane ze Smyrny i z Troady do wspólnot kościelnych Małej Azji podczas wędrowania do Rzymu, gdy został skazany wyrokiem śmierci na pożarcie przez dzikie zwierzęta, są bardzo istotną dokumentacją dotyczącą zasad życia ówczesnych wspólnot chrześcijańskich. Ukazują zatem początki powstających tradycji, które po czasie przyjęły utrwalone zachowania eklezjalne, wyrosłe na bazie przekazów biblijnych oraz uwarunkowań kulturowych i mocnych wtedy jeszcze wpływów judaistycznych. Ignacy, jako były biskup chrześcijan w Antiochii, w swoich listach zabiegał przede wszystkim o jedność kościelną poszczególnych wspólnot, co miało się przejawiać w utrzymywaniu trwałej łączności z miejscowym biskupem, otoczonym przezbiterami i diakonami.

Wieloletnie doświadczenie pasterskie biskupa Ignacego ukazuje jego głębokie wyczulenie na sprawy rozwijającego się Kościoła jako wspólnoty założonej przez Jezusa Chrystusa. Ta eklezjalna świadomość dojrzała u niego w Antiochii, w której wyznawców Jezusa Chrystusa nazwano „chrześcijanami” i w której pierwszym biskupem przez krótki okres był Piotr Apostoł. Ponadto ta syryjska metropolia stała się siedzibą dla Pawła i jego towarzysza, Barnaby, z której zorganizowali trzy podróże misyjne do krajów leżących w *Imperium Romanum*. Niezwykle bogata tradycja apostołska istniejąca w tym mieście stała się zatem dla biskupa Ignacego impulsem i jednocześnie imperatywem do postrzegania zarówno lokalnej wspólnoty kościelnej, jak i tych założonych przez Pawła i innych Apostołów, tylko i jedynie w kategoriach Bożych. Te okoliczności bez wątpienia wyzwały w nim poczucie odpowiedzialności za Kościół, nie tak dawno założony, i jednocześnie powodowały okazanie troskania o członków wspólnot kościelnych, zwłaszcza tych obdarowanych jego listami. To one są świadectwem jego przeróżnych zaleceń moralnych, uwag natury teologicznej, a także nauczania o istocie Kościoła.

Mając na uwadze powyższe spostrzeżenia, z całym przekonaniem należy uznać Ignacego za orędownika jedności kościelnej, gdyż na wszelkie sposoby dbał o nią, w co dopiero założonych wspólnotach chrześcijańskich¹. Z tego też względu ta wspomniana eklezjalna idea stanowi przedmiot badawczych analiz zamieszczonych w niniejszej książce, co zostało zasygnalizowane w pierwszej części jej tytułu: *Ku jedności kościelnej*. Natomiast w jego drugiej części, tj. *Studia nad Ignacym Antiocheńskim w 1900. rocznicę śmierci*, pojawia się uwaga natury chronologicznej: przyjmuje się bowiem, że męczénka śmierć Ignacego miała miejsce w drugiej dekadzie II w., a więc w latach 110–120. Wchodząc głębiej w tę kwestię, można zauważyć, że co pewien czas w badaniach naukowych pojawia się rok 116 lub 117 jako data śmierci Ignacego z Antiochii. W poprzednim stuleciu z taką propozycją wystąpił H. Rathke², a w obecnym É. Decrept³. Bardziej ostrożnie postąpili E. Prinzi-

¹ Tę samą ideę zamieścił w tytule swej książki F. BERGAMELLI, *Ignazio di Antiochia. L'uomo proteso verso l'unità* (Flumina ex fontibus 4), Roma 2013. Książka zawiera publikacje tego autora opublikowane w latach 1980–2012, dotyczące różnych aspektów nauczania Ignacego z Antiochii.

² H. RATHKE, *Ignatius von Antiochien und die Paulusbriefe*, Berlin 1967, s. 16: *So werden wir in dieser Arbeit von der Voraussetzung ausgehen, daß die sieben Briefe von dem Bischof und späteren Märtyrer Ignatius von Antiochien vor dem Jahre 117, vielleicht schon um 110 geschrieben sind.*

³ É. DECREPT, *Circonstances et interprétations du voyage d'Ignace d'Antioche*, RevSR 82 (2008), s. 389: *La solution de difficiles problèmes que les Lettres d'Ignace d'Antioche contiennent de poser se heurte à l'incertitude où sont encore les chercheurs sur la date de son mar-*

walli i M. Simonetti⁴, którzy datę śmierci umieścili w drugiej dekadzie II w., czyli w latach 110–120. Natomiast najnowsza publikacja w tym zakresie, której autorem jest Y. Moss⁵, wskazuje na rok 116. Na podstawie tak przyjętej daty śmierci biskupa z Antiochii słusznie należy stwierdzić, że w poprzedniej dekadzie XXI w. minęła 1900. rocznica tego wydarzenia. Dla jej uczczenia postanowiłem opublikować owoce moich badań naukowych odnoszących się do nauczania Ignacego Antiocheńskiego, które jest dostępne w jego listach przekazanych potomnym. Przez ponad dwadzieścia lat sukcesywnie ukazywały się artykuły zamieszczane w periodykach naukowych, książkach zbiorowych lub pokonferencyjnych⁶. Ze względu na szeroki wachlarz czasowy

---

tyre. Toutefois, dans un document jusqu'ici négligé à cause de son caractère apocryphe, les «Actes de Drosis», les noms de personnes, les noms de lieux et les dates conservent la trace d'une persécution dont les chrétiens d'Antioche auraient été victimes en juillet 116, à la suite du séisme du 13 décembre 115.

⁴ E. PRINZIVALLI, M. SIMONETTI (red.), *Seguendo Gesù. Testi Cristiani delle origini*, t. 1, Borgano Torinese 2011, s. 291: (...) e perciò da collocare con ogni probabilità, come vuole la grande maggioranza degli studiosi interessati, e più o meno, come voleva Eusebio, tra il 110 e il 120.

⁵ Y. MOSS, „From Syria all the Way to Rome”: *Ignatius of Antioch's Pauline Journey to Christianity*, w: M.R. NIEHOFF (red.), *Journeys in the Roman East: Imagined and Real*, Tübingen 2017, s. 409: *It was, in all likelihood, exactly 1900 years ago, early in the summer of the year 116, that Ignatius, bishop of the young Christian community of Antioch – at that time the third largest city of the empire – was arrested and sent to Rome, under heavy imperial guard, to be executed by gladiatorial combat.*

⁶ Chronologiczny wykaz tych publikacji przedstawia się następująco: *Ignacy Antiocheński o Eucharystii*, w: T. DOLA (red.), *Ineffabile Eucharistiae donum. Księga Pamiątkowa dedykowana Księdzu Biskupowi Alfonsowi Nossolowi, Wielkiemu Kanclerzowi Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, z okazji sześćdziesiątej piątej rocznicy urodzin i dwudziestolecia święceń biskupich* (Opolska Biblioteka Teologiczna 19), Opole 1997, s. 425–434; *Ignacy z Antiochii – pisarz judeochrześcijański* (Studia Antiquitatis Christianae, t. 13), Warszawa 1998, s. 50–59; *Miłość i ofiara w „Liście do Kościoła w Rzymie” Ignacego Antiocheńskiego*, w: K. DOLA, N. WIDOK (red.), *Crux Christi – spes nostra. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu biskupowi Janowi Kopcowi z okazji 60-lecia urodzin, 35-lecia prezbiteratu, 15-lecia sakry biskupiej i 25-lecia pracy naukowej* (Opolska Biblioteka Teologiczna 101), Opole 2007, s. 115–123; *Model chrystologiczny wyznania wiary w listach Ignacego Antiocheńskiego*, w: M. KOKOSZKO, M. LESZKA (red.), *Byzantina Europaea. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Waldemarowi Ceranowi*, Łódź 2007, s. 549–554; *Chrystologiczna koncepcja nadziei w „Listach” Ignacego z Antiochii*, „Vox Patrum” 28 (2008), z. 52, t. 2, s. 1213–1222; *Ółtarz w eklezjologii Ignacego Antiocheńskiego*, w: B. IWASZKIEWICZ-WRONIKOWSKA, D. PRÓCHNIAK (red.), *Sympozja Kazimierskie. Poświęcone kulturze świata późnego antyku i wczesnego chrześcijaństwa*, t. 6: *Ofiara – kapłan – ółtarz w świecie późnego antyku*, Lublin 2008, s. 117–123; *Podstawy jedności kościelnej w świetle listów Ignacego Antiocheńskiego*, „Sacrum et Profanum” 4 (2009), s. 51–52; *Ignacy z Antiochii wobec ugrupowań chrześcijańskich w Efezie. Postulat jedności chrześcijan w osobie jednego biskupa*, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 71/72 (2010), s. 83–88; *Cechy konstytutywne wspólnoty kościelnej w nauczaniu Ignacego Antiocheńskiego*, w: F. DRĄCZKOWSKI, J. PAŁUCKI, P. SZCZUR I IN. (red.), *Kościół starożytny – Królestwo Chrystusa i instytucja*, Lublin 2010, s. 37–49; *The Community-Creating Characteristics of Faith in the Teaching of Ignatius of Antioch*, PhSRJ 103 (2010), s. 125–127 *Wskazówki Ignacego Antiocheńskiego do Filadelfian w sprawie jedności kościelnej w obliczu działalności judaizantów*, VoxP 30 (2010), z. 55, s. 667–673; *Oponenci (?) i jedność kościelna wspólnoty chrześcijan-*

i różnorodność miejsca ich edycji jest rzeczą godną, aby te rozproszone opracowania różnych wątków teologicznych obecnych w listach Ignacego zebrać w monograficzną całość.

Tak się złożyło, że podjęte przeze mnie badawcze wątki zawarte w poszczególnych artykułach w sposób pośredni lub bezpośredni odnosiły się do kwestii eklezjalnych, a ściślej – koncentrujących się wokół zagadnienia jedności kościelnej, o którą tak bardzo zabiegał biskup Antiochii. To stało się powodem, że treść prezentowanej monografii dotyczy tejże problematyki. Na podstawie posiadanego materiału badawczego zawartego w opublikowanych artykułach można było skomponować strukturę merytoryczną wspomnianego zagadnienia, które zostało przedstawione w pięciu rozdziałach. Zostały zatem w nich zamieszczone poszczególne wątki tworzące logiczny ciąg idei jedności eklezjalnej, którą można było dostrzec na podstawie analizy treści listów biskupa Ignacego. Wychodził on bowiem z założenia, że Bóg jest twórcą kościelnej wspólnoty na ziemi (rozdział I). Z Jego inicjatywy, a właściwie z Jego miłości do ludzi, została im w darze przekazana wiara, która z kolei swą moc trwania i istnienia otrzymuje poprzez pisma prorockie i od Jezusa Chrystusa jako jedynej nadziei. Stąd też w przekonaniu Ignacego wiara otrzymana od Boga daje wspólnocie moc zachowywania jedności pomiędzy wyznawcami (rozdział II). Bożej inicjatywie została natomiast dana odpowiedź człowieka, polegająca na przyjęciu daru wiary. Do trwania w niej motywuje członków społeczności kościelnej Jezus Chrystus i dlatego spełnia ona rolę wspólnototwórczą. Mimo Bożego pochodzenia wiary jest ona narażona na różnego rodzaju zagrożenia błędnymi interpretacjami przekazu Dobrej Nowiny (rozdział III). Pośród zagrożeń należy wymienić powstałe wówczas (zwłaszcza w Azji Mniejszej) ugrupowania religijne, a także aktywność oponentów lub też działalność judaizantów. Wobec takiej sytuacji Ignacy podkreśla znaczenie biskupa w kościelnej wspólnocie, który ze względu na swój charyzmat gwarantuje zachowanie owej jedności (rozdział IV). Na ten aspekt zwraca uwagę w listach słanych do poszczególnych społeczności chrześcijańskich, przedstawiając w nich rozliczne cechy biskupa jako przewodniczącego danej

---

skiej w Magnezji na podstawie przekazu Ignacego z Antiochii, w: M. WYSOCKI (red.), *Fruitus Spiritus est Caritas. Księga Jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Franciszkowi Drączkowskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin, czterdziestopięciolecia święceń kapłańskich i trzydziestolecia pracy naukowej*, Lublin 2011, s. 479–488; *Wiara – Miłość – Nadzieja. Studium w oparciu o listy Ignacego z Antiochii* (Opolska Biblioteka Teologiczna 123), Opole 2011; *Ignatius of Antioch and the Magnesians*, PhSRJ 126 (2012), s. 153–157; *Ignacego Antiocheńskiego interpretacja pojęcia „nadziei” jako tytułu Jezusa Chrystusa w świetle listów św. Pawła*, w: K. MORTA (red.), *Biblia w przekładach i komentarzach*, Wrocław 2019, s. 224–237.

wspólnoty i wskazując przy tym na jego rolę w utrzymaniu jedności. Szczególną pomocą, wzmacniającą tę kościelną jedność, jest Eucharystia (rozdział V). Dla biskupa stanowi ona zasadę żywotności każdej wspólnoty, której przewodzi biskup gromadzący jej członków wokół ołtarza. Wówczas Eucharystia jako zgromadzenie liturgiczne pełni funkcję jednoczącą wyznawców Jezusa Chrystusa i też jednocześnie staje się Pokarmem wzmacniającym tę jedność. Natomiast na zasadzie dodatku pod nazwą *Appendix* został zamieszczony tekst jednego z artykułów, który merytorycznie nie mieścił się w ramach zagadnienia będącego głównym tematem monografii.

Mimo że pouczenia, zalecenia czy różnego rodzaju wskazówki kierowane były do wspólnot chrześcijańskich na początku II w., to ze względu na ich przesłanie z wielkim przekonaniem można dopowiedzieć, że również w obecnej rzeczywistości kościelnej spełniałyby tę samą funkcję co wówczas. W takim właśnie duchu papież Benedykt XVI nauczał o jedności kościelnej w adhortacji o Eucharystii: „Chrześcijaństwo od samego początku zakładało jednoczenie się, tworzenie sieci więzi ciągle ożywianych słuchaniem słowa i celebracją Eucharystii, ożywianych przez Ducha Świętego”⁷. Konkludując, jedność kościelna jest darem, o który każde pokolenie chrześcijan musi ustawicznie się troszczyć. Jest to poniekąd stała cecha Kościoła, która wynika z samej jego istoty, to znaczy w zależności od zaangażowania się chrześcijan, którym przewodniczą biskupi, owa kościelna jedność może być różnej trwałości, czego świadkami jesteśmy w obecnych czasach.

Niniejsza monografia składa się z dwóch części pośrednio ze sobą powiązanych. Pierwsza zawiera elementy tworzące stały standard edycyjny przyjęty dla tego typu publikacji, natomiast druga część stanowi zestawienie pozycji bibliograficznych odnoszących się tylko do osoby i listów Ignacego Antiocheńskiego. Dla zaakcentowania innej roli tego drugiego zestawienia zostało ono opatrzone rozszerzonym tytułem: *Bibliografia Ignatiana. Zestawienie bibliograficzne studiów nad Ignacym Antiocheńskim do 2017 roku*. Wybrano tę cezurę czasową ze względu na wyżej podane powody, przyjmując tym samym, aby w *Bibliografii Ignatiana* dla podkreślenia wspomnianej rocznicy śmierci Ignacego Antiocheńskiego zakończyć na roku 2017 rejestrowanie poszczególnych publikacji.

Bibliografia Ignatiana nie uchodzi za idealną pod względem kompletności wszystkich opracowań źródłowych i badawczych minionych kilku stuleci,

---

⁷ BENEDYKT XVI, *Adhortacja apostolska „Sacrosanctum Caritatis”. O Eucharystii, źródle i szczycie życia i misji Kościoła*, Kraków 2007, s. 90.

jakkolwiek niektóre z nich sięgają dosyć odległych czasów. Ma ona jedynie pokazać, że osoba Ignacego Antiocheńskiego i siedem jego listów to w historii chrześcijaństwa wschodniego ważne wydarzenie, które spowodowało powstanie tak znacznej ilości refleksji naukowych w różnych ośrodkach badawczych rozszaniach po całym świecie.

Ze względu na załączoną do niniejszej monografii bibliografię ignacjańską, uwzględniającą w miarę szeroko tzw. literaturę przedmiotu, nie pojawiła się konieczność uzupełnienia aktualnej treści prezentowanej publikacji bieżącym stanem badań. Dokonano jedynie edytorskiego jej ujednoczenia z drobnymi ingerencjami, odnoszącymi się do niektórych zapisów. Skoro natomiast korpus monografii jest przeredagowanym autoreprintem wcześniej wydanych artykułów, nie zachodziła potrzeba podawania w przypisach odniesień do innych własnych autorskich publikacji. Jednak wszystkie te opracowania zostały wyszczególnione w bibliografii monograficznej oraz bibliografii ignacjańskiej. W takiej sytuacji można i należy obydwie części traktować niezależnie, przyjmując, że niektóre pozycje powtarzają się w obydwóch zestawieniach bibliograficznych.

Zamykając badania nad Ignacym Antiocheńskim, pragnę podziękować Koleżankom i Kolegom towarzyszącym mi w tej naukowej przygodzie za okazaną dobrą radę, oczekiwane wsparcie czy też pomoc bibliograficzną. Szczególne jednak podziękowanie kieruję w stronę nieżyjącego już Pana Profesora Waldemara Cerana, Wielkiego Uczonego i Dobrego Człowieka z Uniwersytetu Łódzkiego, któremu tę monografię dedykuję.

Ufam, że ta niezbyt obszerna książka będzie skromnym wkładem do bogatego dziedzictwa badawczej literatury patrystycznej, a czytelnikom przyniesie choćby szczyptę satysfakcji z poznania dostojnej sylwetki Ignacego, biskupa z Antiochii, a także jego listów, będących świadectwem troski o Chrystusowy Kościół na początku II w.

Spis treści

Wprowadzenie	7
Wykaz skrótów	13
Rozdział I	
Bóg w jedności wspólnotowej z ludem	17
1. Boże znamiona wspólnoty kościelnej	17
1.1. Wspólnota kościelna zrodzona z miłości Bożej	17
1.2. Boży dar wiary dla wspólnoty kościelnej	23
2. Zbawcze źródła mocy we wspólnocie kościelnej	29
2.1. Wartość pism prorockich	29
2.2. Jezus Chrystus jedyną nadzieją	33
Rozdział II	
Jednocząca rola wiary we wspólnocie kościelnej	43
1. Chrystocentryczna wiara wspólnoty kościelnej	43
2. Wspólnototwórczy charakter wiary	51
Rozdział III	
Zagrożenia wspólnotowej jedności	61
1. Ugrupowania religijne w Efezie	61
2. Działalność oponentów w Magnezji	68
3. Obecność judaizantów w Filadelfii	73
Rozdział IV	
Biskup gwarantem jedności kościelnej	79
1. W społeczności kościelnej w Efezie	79
2. W społeczności kościelnej w Magnezji	82
3. W społeczności kościelnej w Tralleis	89

4. W społeczności kościelnej w Filadelfii	92
5. W społeczności kościelnej w Smyrnie	94
 Rozdział V	
Eucharystia sakramentem wzmacniającym kościelną jedność	97
1. Terminologia eucharystyczna	98
1.1. Eucharystia jako pokarm	98
1.2. Eucharystia jako obrzęd	100
2. Żydowski rodowód Eucharystii	101
3. Jednocząca rola Eucharystii	104
4. Znaczenie ołtarza we wspólnocie kościelnej	108
 <i>Appendix</i>	
Osobiste świadectwo biskupa Ignacego: Miłość i ofiara dla Jezusa Chrystusa	119
1. Prośba biskupa o miłość	120
2. Oddanie siebie w ofierze	124
 Posłowie – zamiast zakończenia	129
 Bibliografia	135
 Indeks cytatów z listów Ignacego Antiocheńskiego	143
 <i>Bibliographia Ignatiana</i>	
Zestawienie bibliograficzne studiów nad Ignacym Antiocheńskim do 2017 r.	145

Table of Contents

Introduction	7
List of Abbreviations	13
Chapter I	
God in Communion with the People	17
1. God's Signs of Ecclesial Community	17
1.1. Ecclesial Community Born of God's Love	17
1.2. God's Gift of Faith to the Ecclesial Community	23
2. The Sources of Salvific Power in the Ecclesial Community	29
2.1. The Value of the Prophetic Writings	29
2.2. Jesus Christ the Unique Hope	33
Chapter II	
The Unifying Role of Faith in the Ecclesial Community	43
1. The Christocentric Faith of the Ecclesial Community	43
2. The Community-giving Character of Faith	51
Chapter III	
The Dangers of Communal Unity	61
1. The Religious Groups in Ephesus	61
2. The Activities of Opponents in Magnesia	68
3. The Presence of Judaizers in Philadelphia	73
Chapter IV	
The Bishop as Guarantor of Ecclesial Unity	79
1. In the Ecclesiastical Community at Ephesus	79
2. In the Ecclesiastical Community in Magnesia	82
3. In the Ecclesiastical Community of Tralleis	89

4. In the Ecclesiastical Community of Philadelphia	92
5. In the Ecclesiastical Community of Smyrna	94
 Chapter V	
The Eucharist as a Sacrament to Strengthen Ecclesial Unity	97
1. Eucharistic Terminology	98
1.1. The Eucharist as a Food	98
1.2. The Eucharist as a Rite	100
2. The Jewish Origin of the Eucharist	101
3. The Unifying Role of the Eucharist	104
4. The Importance of the Altar in the Ecclesial Community	108
 <i>Appendix</i>	
Personal Testimony of Bishop Ignatius	119
 Afterword – instead of Conclusion	 129
 Bibliography	 135
 Index of Quotations from the Letters of Ignatius of Antioch	 143
 <i>Bibliographia Ignatiana</i>	
Bibliographical Collation of Studies on Ignatius of Antioch up to 2017	145